

Голові
спеціалізованої вченої ради
Д 26.263.02 при Інституті
держави і права
ім. В.М. Корецького НАН
України
01601, м. Київ,
вул. Трьохсвятительська, 4

В І Д Г У К

на дисертацію **ЧУВАКОВА ОЛЕГА АНАТОЛІЙОВИЧА**
на тему: **«КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПРОТИДІЯ
ЗЛОЧИНАМ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ
УКРАЇНИ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА»**, що подана на здобуття
наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю **12.00.08**
– кримінальне право і кримінологія; кримінально-виконавче право

АКТУАЛЬНІСТЬ ТЕМИ ДИСЕРТАЦІЇ

Сучасна планетарна ситуація відрізняється багатогранністю економічних і політичних проблем, обумовлених загальною кризою капіталізму, рішення яких і їх наслідки мають безпосереднє відношення до корінних змін геополітичної ситуації в світі. Сучасний світовий порядок являє собою планетарну глобальну ієрархічну систему міжнародних зв'язків і відношень між державами або союзами держав, що одержала міжнародне-правове закріплення і має розподіл політичних ролей на планетарному або (і) регіональному рівнях. Він має багаторівневу взаємозалежну і взаємообумовлену ієрархічну структуру держав, що мають різний ступінь політичного значення: від глобального до регіонального. У цій ієрархії розташовані держави, які знаходяться на найвищому щаблі і мають статус великих, і держави, що знаходяться на більш низькому щаблі ієрархії - регіональні. Новий Світовий Порядок являє собою есхатологічний, месіанський проект, в основі якого знаходиться ідея політико-економічного панування визначеної окультної верхівки фінансової олігархії, що спирається на ідеологічну і спекулятивно-лихварську революцію.

Ще один момент, якій безпосередньо впливає на актуальність теми дисертації, яку ми розглядаємо, - це нова теорія **мережевоцентричних війн** прийнята військовим керівництвом США - Офісом реформування Збройних Сил під керівництвом віце-адмірала Артура К.Сибровски. Вона активно впроваджується в практику ведення бойових дій США в різних країнах світу, а також тестується на вченнях і стимуляторах Автори цієї

теорії вважають, що в майбутньому ця теорія стане провідною і не тільки змине традиційну теорію, але й суттєво її збагатить.

Основа мережевоцентрічних війн базується на розподілі циклів людської історії на три фази – Аграрну, Промислову і Інформаційну (премодерн, модерн і постмодерн). Епоха постмодерну здійснюється у сучасних умовах, коли суспільство Заходу переходять до якісно новітньої фази. Теорія мережевоцентрічних війн являє собою впровадження основних положень постмодерністського підходу до сфери військової науки та науки у сфері безпеці.

У зв'язку з викладеним, є важливим визначення місця України у новому світовому порядку, що змінюється. Представляється, що країна повинна проводити незалежну зовнішню та внутрішню політику, спрямовану на забезпечення політичної та економічної безпеки, зміцнення обороноздатності та правопорядку, підвищення рівня життя широких верст населення, реалізацію основ соціальної політики щодо широких верст громадян, встановлення взаємоприемлених відносин з країнами регіону і світу у цілому. Це регіональна країна, яка виконує роль держави санітарного кордону, будучи підпорядкованій глобальному центру у вигляді США і деякою мірою західних країн.

Все, що сьогодні здійснюється у світі свідчить про те, що трансформація планетарного порядку проходить у сторону багатопольярного світу, сторонами якого є, з одного боку, США, а з іншого, Китай і РФ. Сучасний світовий порядок знаходиться на етапі переходу до багатопольярного і формуванню міжнародних відношень з урахуванням співвідношення взаємних інтересів, перш за все, сучасних країн-лідерів. Від їх взаємодії, взаємопорозуміння і рахунку взаємних інтересів буде у багато чому залежити подальший розвиток подій у світовому масштабі і доля багатьох народів нашої планети. Все це має відношення до теми дослідження, враховуючи складну політичну ситуацію в країні.

Необхідними умовами для належного соціально-економічного та політико-правового забезпечення функціонування української державності є розроблення сучасних ефективних заходів протидії злочинності, які базуються на сучасних теоретичних політико-правових кримінологічних засадах, обґрунтованих політико-правовими теоріями. Неконтрольовані процеси лібералізації суспільства, що відбуваються в Україні, привели до його прискореної криміналізації, що проявляється, насамперед, у змінах кількісних і якісних характеристик злочинності, консолідації кримінального світу і розширенні сфери його впливу на суспільство, розпаді або деформації базових державних та громадських інститутів, маргіналізації населення, формуванні правового нігілізму, масової аномії як наслідок втрати ціннісних орієнтацій, що призвело до формування та поширення кримінальної субкультури. Нині стан теоретичної думки в науці кримінального спрямування характеризується пошуком та обґрунтуванням нових концепцій причин та протидії злочинності, пристосуванням провідних ліберальних теорій для створення системи протидії злочинності.

Одним з таких підходів полягає у науковому осмисленні комплексу різних соціально значимих чинників, що дає змогу розробити ефективну концепцію протидії злочинності у сфері національної безпеки з позиції нового напрямку – безпеки людини і суспільства.

Слід підкреслити, що чинний кримінальний кодекс розділ злочини проти основ національної безпеки» фактично викладено у традиційному варіанті з урахуванням політичних змін у сфері лібералізації суспільства. Тому обрання теми даного дослідження обумовлено її актуальністю, аналіз досліджуваної проблеми свідчить, що ступінь її наукової розробки суттєво недостатній та потребує комплексного підходу й більш ґрунтовного розгляду, потребою в опануванні проблем, що пов'язані з необхідними заходами протидії із сучасною злочинністю у сфері . Дисертація є комплексним монографічним дослідженням у якому надано детальний аналіз криміногенної ситуації на основі позиції нового напрямку – безпеки людини і суспільства у кримінально-правовій площині.

Ознайомлення із текстом дисертації дозволяє зробити висновок про використання значної емпіричної бази, що безсумнівно свідчить про практичну спрямованість дослідження. Відзначають дисертацію і численні посилання на іншомовні джерела, що, з одного боку, вказує на ознайомленість автора із закордонним досвідом, а з іншого боку ще раз підтверджує планетарний характер проблематики створення ефективної системи протидії злочинності у сфері національної безпеки, високу ступінь актуальності теми дослідження. Слід відмітити високий науковий та теоретичний рівень дисертаційного дослідження, його практичну спрямованість. Сформульовані дисертантом наукові положення являють собою перспективний напрямок в науці кримінального права.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана відповідно до планових досліджень кафедри кримінального права, кримінального процесу і криміналістики економіко-правового факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова «Законодавство кримінально-правового напрямку в період глобалізації» (номер державної реєстрації 0113U002883).

НАУКОВА НОВИЗНА, ДОСТОВІРНІСТЬ ОТРИМАНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Дисертаційне дослідження Чувакова О.А. за характером і змістом розглянутих питань фактично є першим комплексним монографічним дослідженням, яке присвячене кримінологічній характеристиці самостійного напрямку в кримінології в теоретичному обґрунтуванні створення ефективної системи протидії злочинності у сфері національної безпеки.

Структура дисертації обумовлена метою, завданнями, об'єктом і предметом дослідження. Дисертація складається зі вступу, 3 розділів, поділених на 9 підрозділів, висновків, списку використаних джерел, додатків.

Повний обсяг дисертації становить 468 сторінок, з них основний текст становить 390 сторінок, список використаних джерел (499 найменувань) на 43 сторінках, додатки на 12 сторінках.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим після прийняття КК України 2001 року комплексним науковим дослідженням злочинів проти основ національної безпеки держави, в якому розроблені концептуальні положення кримінально-правової охорони основ національної безпеки України. На підставі поданого дослідження сформульовано низку нових концептуальних висновків і положень, а саме: У роботі запропоновано та обґрунтовано низку нових понять і положень, які мають суттєве значення для формування ефективної системи протидії злочинності у сфері національної безпеки в умовах масштабної криміналізації суспільства, визначення теоретичних основ та концептуальних настанов для практики запобігання та протидії такої злочинності, а саме:

- розроблено науково обґрунтовану концепцію кримінально-правової охорони основ національної безпеки України, що дозволяє встановити як алгоритм розподілу злочинів проти основ національної безпеки України на окремі види, так і коло злочинних посягань, потенційно небезпечних для основ національної безпеки України;

- на підставі системного аналізу сутності й змісту понять «безпека» та «національна безпека» і з урахуванням положень Конституції України і Закону України «Про основи національної безпеки України» сформульовані нові авторські дефініції понять: «безпека» – це стан захищеності прав і свобод особистості, матеріальних і духовних цінностей суспільства, конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності держави від загроз соціального, природного, техногенного чи іншого характеру, а також зниження ступеня небезпеки таких загроз до мінімального рівня; «національна безпека» – це стан захищеності життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх загроз, гарантований ефективно функціонуючим державним механізмом із забезпечення і реалізації таких інтересів, що сприяє сталому розвитку суспільства, своєчасному виявленню, запобіганню і нейтралізації реальних і потенційних загроз національним інтересам;

- встановлено, що національна безпека, як об'єкт кримінально-правової охорони забезпечується не тільки нормативними приписами, закріпленими у Розділі I Особливої частини КК України (*національна безпека у вузькому розумінні*), але й нормами інших розділів КК, що також сприяють забезпеченню національної безпеки в інших сферах (*національна безпека в широкому розумінні*): у сфері охорони довкілля (Розділ VIII), у сфері охорони громадської безпеки (Розділ IX), у сфері охорони державної таємниці, недоторканності державних кордонів, забезпеченні призову і мобілізації (Розділ XIV) тощо;

- встановлено соціально-юридична природа, структура, сутність та зміст понять «державна безпека» і «національна безпека»; їх співвідношення з урахуванням положень Закону України «Про основи національної безпеки

України»: основи безпеки держави – це фактично основи національної безпеки; «державну безпеку» (національна безпека у вузькому розумінні) можна співвіднести з «національною безпекою» (національна безпека в широкому розумінні), як частину і ціле;

- сформульовано загальне поняття злочинів проти основ національної безпеки України як передбачених кримінальним законодавством суспільно небезпечних діянь (дій чи бездіяльності), які вчинені умисно і посягають на «зовнішню» та «внутрішню» безпеку України;

- розроблено класифікацію злочинів проти основ національної безпеки України. У залежності від джерел загроз національній безпеці, а відповідно, і сформованого видового об'єкта злочини проти основ національної безпеки поділяються на: 1) злочини, що посягають на «зовнішню» безпеку держави (ст.ст. 111, 114 КК) і 2) злочини, що посягають на «внутрішню» безпеку держави (ст.ст. 109, 110, 110², 113, 114¹ КК);

- визначено комплекс необхідних структурних компонентів, що сприяють пізнанню природи, структури безпеки держави як об'єкта національної безпеки (з урахуванням положень Закону України «Про основи національної безпеки України»). Якби безпеку держави можливо було б зобразити структурно, то вона мала б такий вигляд: по вертикалі розташовувалися б її елементи (безпека конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності й недоторканності), а по горизонталі відповідно були б розташовані її внутрішня і зовнішня безпека як різновекторні, але при цьому однорівневі об'єкти кримінально-правової охорони;

- розроблено групу ознак, що сприяє відмежуванню злочинів проти зовнішньої безпеки від злочинів проти внутрішньої безпеки, а також від інших видів злочинів. До таких ознак належать: а) вектор загрози (внутрішній чи зовнішній); б) наявність або відсутність іноземного адресата при посяганні; в) наявність видового об'єкта посягання;

- виділені види суспільно небезпечних посягань, у яких основи національної безпеки України можуть виступати як основний або додатковий об'єкти: 1) злочини, які безпосередньо посягають на основи національної безпеки України (основи національної безпеки України є основним об'єктом): ст.ст. 109, 110, 110², 111, 112, 113, 114, 114¹, 258, 258¹, 258², 258³, 260, 294, 328, 329 КК України; 2) злочини, що посягають опосередковано (побічно) на основи національної безпеки України (основи національної безпеки України виступають як додатковий об'єкт): ст.ст. 258⁴, 258⁵, 335, 336, 337, 436, 437, 438, 439, 440, 442 КК України;

- запропоновано класифікацію злочинів проти основ національної безпеки України в залежності від ознак суб'єкта таких злочинів, згідно з якою вони поділяються на такі види: 1) злочини проти основ національної безпеки України, суб'єктом яких виступає громадянин України (ст. 111 КК); 2) злочини проти основ національної безпеки України, суб'єктом яких виступає іноземний громадянин чи особа без громадянства (ст. 114 КК); 3) злочини проти основ національної безпеки України, суб'єктом яких виступає представник влади (ч. 3 ст. 109, ч. 2 ст. 110 КК); 4) злочини проти

основ національної безпеки України, які вчиняє загальний суб'єкт кримінальної відповідальності (ст.ст. 109, 110, 110², 114¹ КК); 5) злочини проти основ національної безпеки України, які вчиняє суб'єкт із заниженим віком кримінальної відповідальності (ст.ст. 112 і 113 КК);

- визначено юридичну природу родового об'єкта злочинів проти основ національної безпеки України. З урахуванням досліджених теоретичних положень, а також на підставі аналізу положень чинного кримінального законодавства сформульовано поняття родового об'єкта злочинів проти основ національної безпеки України як суспільні відносини із забезпечення безпеки держави в основних сферах її діяльності, а саме у сфері охорони конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності й недоторканності, обороноздатності, інформаційної, економічної й екологічної безпеки;

- розроблено положення щодо ч. 1 ст. 1 КК, до якої пропонується включення державної безпеки (основ національної безпеки) як окремого об'єкта кримінально-правової охорони, що передбачало б охорону конституційного ладу України, її суверенітету, територіальної цілісності й недоторканності;

- формулювання, що визначає сутність і ознаки державної зради. Державна зрада – це вчинене умисно, спільно з іноземною державою, іноземною організацією чи їх представниками суспільно небезпечне діяння (дія або бездіяльність) громадянина України, що посягає на суверенітет, територіальну цілісність і недоторканність, обороноздатність, державну, економічну або інформаційну безпеку України;

- внесені наукові пропозиції до ст. 111 КК України. Пропонується в диспозиції цієї статті вказати на наявність конкретної мети за аналогією з такими складами розглянутого розділу КК, як ст.ст. 109, 110, 113 КК, що виключило б імовірність наявності непрямого умислу в таких діяннях і вирішило б існуючі в науці кримінального права суперечності в частині встановлення виду умислу такого злочину;

- запропоновано виділення такої форми державної зради, як «перехід на державну службу держави, яке здійснює агресію проти України», під яким слід розуміти вступ громадянина України на державну службу такої держави з метою здійснення професійної діяльності в органах правосуддя, правоохоронних органах, міністерствах, відомствах, органах центральної і місцевої влади тощо;

- положення про нову форму диверсії - «вчинення кібернетичних атак», під якими слід розуміти посягання на комп'ютерні мережі шляхом їх несанкціонованого злому, масового зараження шкідливими програмами, вилучення секретної інформації тощо;

- положення про зміну назви і змісту складів злочинів, передбачених ст.ст. 109 і 110 КК України, які не відображають їх сучасну політико-правову сутність, не відповідають тим загрозам і викликам, що мають місце у сучасний період. Назву ст. 109 КК України запропоновано змінити на «Політичний екстремізм», а назву ст. 110 КК України сформулювати як

«Сепаратизм»;

- здійснення наукового розуміння та генези таких категорій, як «контрреволюційні злочини» – «державні злочини» – «особливо небезпечні державні злочини» – «злочини проти основ національної безпеки України»;

- обґрунтування про потерпілого від злочинів проти основ національної безпеки, під яким варто розуміти і державу у вигляді її державних установ, органів влади, соціальних груп людей, трудових колективів тощо;

- розгляд таких категорій, як конституційний лад, суверенітет, територіальна цілісність і недоторканність не тільки як основні елементи державної безпеки (згідно до Закону України «Про основи національної безпеки України»), а також в якості основних елементів понять «зовнішня» і «внутрішня» безпека;

- запропоновано включити в предмет злочинів, передбачених ст.ст. 111 і 114 КК України, інформацію, яка не містить державної таємниці (так звані інші відомості секретного характеру), предметний аналіз і узагальнення якої може сприяти одержанню бажаного злочинного результату, а, відповідно, може бути використанні на шкоду інтересам нашої держави;

- розробка положення, що в процесі здійснення державної зради у формі шпигунства (ст. 111 КК) і шпигунства (ст. 114 КК) відповідальність повинна наставати не тільки за передачу і збирання секретних відомостей, але і за їх збереження. При цьому криміналізація збереження таких відомостей має сприяти нейтралізації злочинної діяльності іноземних спецслужб, спрямованої на залучення наших громадян до здійснення ворожої діяльності проти України, а збереження секретних відомостей сприяє конспірації їхньої ворожої діяльності;

- обґрунтування можливості здійснення диверсії (ст. 113 КК) в сучасних умовах і шляхом бездіяльності, коли більшість виробничих процесів (особливо небезпечних) практично цілком автоматизовані й безпечно їх функціонування багато в чому залежить від своєчасного в них утручання з боку осіб, виконуючих свої службові чи професійні обов'язки, а навмисне несвоєчасне нездійснення необхідних дій у потрібний (критичний) момент із метою послабити нашу державу варто кваліфікувати як диверсію, вчинену шляхом бездіяльності.

Зміст розглянутих в дисертації питань при дослідженні поставленої проблеми свідчать про безумовну новизну дисертаційного дослідження. Праця є корисною не тільки для науки кримінального права, вона також має прикладну спрямованість. Висновки автора диктуються реальними потребами сучасним політико-правових умов, практики та відображають нові підходи в науковому тлумаченні проблем створення системи ефективної протидії злочинності на основі створення кримінологічної доктрини безпеки суспільства і людини.

Можна констатувати, що автором досягнута поставлена мета дослідження, тобто розробка концептуально нового наукового знання про злочини проти основ національної безпеки України, встановленні закономірностей розвитку цього інституту кримінального законодавства, а

також вдосконалення кримінально-правових приписів, що передбачають відповідальність за їх учинення.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, та їх достовірність. Сформульовані автором наукові положення та отримані ним результати дослідження, висновки по розділах і підсумкові узагальнення по дисертації переконливо обґрунтовані і логічно подані у вигляді єдиної системи теоретичних знань. Методологічну основу дослідження становить сукупність загальнонаукових принципів і підходів, філософсько-світоглядних і спеціально-наукових методів пізнання соціально-правових процесів і явищ, серед яких: історичний, порівняльно-правовий, семантичний, формально-логічний, системно-структурний та ін.

Історичний метод використаний з метою вивчення еволюції законодавства про кримінальну відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України. *Діалектичний метод* було застосовано для дослідження тексту кримінального закону України у розвитку та взаємозв'язку, а також формулювання висновків і пропозицій. *Порівняльно-правовий метод* дозволив здійснити порівняльний аналіз розглянутих нормативних приписів із суміжними нормами інших розділів чинного кримінального законодавства, а також подібний аналіз усередині досліджуваного розділу з метою систематизації цих діянь на окремі види. За допомогою *семантичного методу* встановлений зміст таких понять, як «державна безпека», «національна безпека», «основи національної безпеки» та ін., їх науково-теоретичне і практичне значення. *Догматичний метод* взято за основу під час визначення змісту понять, тлумачення нормативного змісту окремих статей кримінального закону України. *Формально-логічний метод* сприяв розробці й аналізу спеціальних і загальних положень з погляду їх відповідності чинному кримінальному законодавству. *Системно-структурний метод* дозволив установити місце нормативних приписів, закріплених Розділом I Особливої частини КК, у структурі чинного кримінального законодавства України, а також виявити сутність основ національної безпеки як невід'ємного елементу національної безпеки (у широкому розумінні), у тому числі їх спільні й відмітні характеристики. *Метод моделювання* дав змогу сформулювати пропозиції до КК України й інших нормативно-правових актів.

Нормативно-правову базу дослідження склали положення Конституції України, Кримінального кодексу України, Закону України «Про основи національної безпеки України», низки інших нормативно-правових актів, а також законодавство іноземних держав.

Науково-теоретичним підґрунтям роботи стали праці вітчизняних і зарубіжних учених в галузі кримінального права, кримінології, загальної теорії права, філософії, соціології, юридичної лінгвістики, текстології, філології, логіки, а також нормативно-правові та міжнародно-правові акти, судові рішення. Так, у дисертації було вивчено і проаналізовано вибірково

вироки, ухвалені судами у різних регіонах України протягом 2012–2015 років.

Емпіричні дані характеризуються репрезентативністю та валідністю, результати, отримані на їх основі, можуть бути визнані обґрунтованими та достовірними. Зібраний теоретичний і емпіричний матеріал є достатнім для написання дисертації на належному рівні. Все це свідчить про наявність теоретичної та практичної репрезентативності.

Дисертантом визначено об'єкт дослідження і виділено з нього предмет дослідження, а також сформульовано мету та основні завдання дослідження. *Об'єктом* дослідження є закономірності виникнення і нормального розвитку суспільних відносин у сфері охорони основ національної безпеки України. *Предметом* дослідження є кримінально-правові проблеми протидії злочинам проти основ національної безпеки України в контексті сучасної кримінально-правової політики України.

Зміст дисертації, аналіз доктринальних і нормативних положень, сформульовані в роботі теоретичні висновки й практичні рекомендації вирізняються обґрунтованим характером, оскільки автором закладено в їх основу значний емпіричний і теоретичний матеріал.

Основні теоретичні положення й висновки та результати дисертації знайшли своє відображення в 56 наукових працях, в тому числі одноосібній монографії, 21 науковій статті, опублікованій у фахових виданнях України, 2 з яких включено до міжнародних науково-метричних баз, 5 статей – у виданнях іноземних держав (Сполучені Штати Америки, Чехія, Люксембург, Республіка Молдова), у 5 працях, що додатково відображають наукові результати дисертації, а також у тезах 24 доповідей на науково-практичних конференціях (семінарах, симпозіумах, слуханнях).

ЗНАЧЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЛЯ НАУКИ І ПРАКТИКИ

Конкретний внесок у розробку наукової проблеми полягає в особистому обґрунтуванні низки нових положень, значущих для науки кримінально-правового спрямування і правозастосовчої практики.

Проведене автором дослідження має науково-практичне значення, яке полягає у тому, що сформульовані та викладені положення, узагальнення можуть бути використані для подальших наукових досліджень. Використовуватись при викладанні курсу кримінології, забезпечення державної безпеки, для розробки навчально-методичних посібників, лекцій, методичних рекомендацій. Дисертація має теоретико-прикладний характер, висновки та пропозиції автора становлять науковий та практичний інтерес. Подана концепція кримінологічної безпеки до процесів протидії тотальній криміналізації суспільства значно розширює уявлення про механізми боротьби із сучасною злочинністю. Наукові результати, отримані автором у процесі дослідження становлять собою результат комплексного кримінально-правового аналізу злочинів проти основ національної безпеки України і

можуть бути використані:

- у правотворчій роботі – як теоретичний матеріал для вдосконалення чинного кримінального законодавства в частині правової регламентації відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України;

- у правозастосовній діяльності – для надання допомоги практичним працівникам у здійсненні правильної кваліфікації злочинів, що посягають на основи національної безпеки України, їх відмежування від суміжних і інших злочинів (акт впровадження наукових розробок у діяльність Військової прокуратури Південного регіону України від 17 травня 2017 року);

- у науково-дослідній діяльності – для подальшого пізнання і розвитку вчення про злочини, що посягають на безпеку держави;

- у навчальному процесі – при підготовці відповідних розділів навчальних посібників і підручників з кримінального права України (частина Особлива); у процесі викладання навчальних дисциплін і спецкурсів; у науково-дослідній роботі студентів (акт впровадження наукових розробок в навчальний процес Одеського національного університету імені І.І.Мечникова від 7 березня 2017 року).

Основні положення, висновки, результати проведеного дисертаційного дослідження, пропозиції і рекомендації автор виклав на міжнародних, міжвузівських і всеукраїнських конференціях, конгресах, симпозіумах, круглих столах, семінарах, зокрема: «Революції в Україні у ХХ–ХХІ століттях: співзвуччя епох» (Одеса, 18–19 листопада 2005 р.); «Социально-правовые проблемы совершенствования законодательства Украины: история, теория и практика» (Одеса, 23–25 листопада 2005р.); «Треті Прибузькі юридичні читання» (Миколаїв, 23–24 листопада 2007 р.); «62 наукова конференція професорсько-викладацького складу ОНУ імені І. І. Мечникова» (Одеса, 28–30 листопада 2007 р.); «Конституційне-правове регулювання суспільних відносин: минуле, сучасне, майбутнє» (Одеса, 27 березня 2009 р.); «Законодавство кримінально-правового напрямку: стратегія, тактика, техніка» (Одеса, 24 квітня 2009 р.); «64 наукова конференція професорсько-викладацького складу ОНУ імені І. І. Мечникова» (Одеса, 25–27 листопада 2009 р.); «Проблеми національної державності» (Одеса, 26 березня 2010 р.); «Уроки історії. Велика Отечествовенная и Вторая мировая войны» (Санкт-Петербург, 8–9 квітня 2010 р.); «Становлення, функціонування та розвиток правових систем сучасності: проблеми науки і практики» (Одеса, 23 квітня 2010 р.); «65 наукова конференція професорсько-викладацького складу ОНУ імені І. І. Мечникова» (Одеса, 24–26 листопада 2010 р.); «Гармонізація законодавства кримінально-правового напрямку в сучасній Європі» (Одеса, Фрайбург (ФРН), 5–8 вересня 2011 р.); «10 років чинності Кримінального кодексу України: проблеми застосування, удосконалення та подальшої гармонізації із законодавством європейських країн» (Харків, 13–14 жовтня 2011 р.); «Сучасні завдання законодавств кримінально-правового напрямку. Десяті юридичні читання» (Одеса, 13 квітня 2012 р.); «67 наукова конференція професорсько-викладацького складу ОНУ імені І. І. Мечникова» (Одеса,

28–30 листопада 2012 р.); «68 наукова конференція професорсько-викладацького складу ОНУ імені І. І. Мечникова» (Одеса, 26–28 листопада 2013 р.); «69 наукова конференція професорсько-викладацького складу ОНУ імені І. І. Мечникова» (Одеса, 26–28 листопада 2014 р.); «Лібералізм та права людини» (Одеса, 29 квітня – 1 травня 2015 р.); «70 наукова конференція професорсько-викладацького складу ОНУ імені І. І. Мечникова» (Одеса, 25–27 листопада 2015 р.); «Legal Reforms of the Future & the Future of Legal Reforms» (Luxembourg, 26–29 November 2015.); «Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики» (Одеса, 18 грудня 2015 р.); «Európska tradícia v medzinárodnom práve: uplatňovanie ľudských ráv» (Bratislava, Slovenská Republika, 6–7 máj 2016 r.); «Актуальные вопросы современной юридической науки: теория, практика, методика» (Могильов, 20 травня 2016 р.); The X International Academic Congress «Contemporary Science and Education in Americas, Africa and Eurasia» (Brazil, Rio de Janeiro, 19–21 November 2016); «71 наукова конференція професорсько-викладацького складу ОНУ імені І. І. Мечникова» (Одеса, 23–25 листопада 2016 р.).

ЗАГАЛЬНА ОЦІНКА

У висновках, які є логічним підсумком досліджуваної проблеми, зроблені узагальнення, та наведені пропозиції щодо вдосконалення законодавчої основи протидії злочинності у сфері основ проти національної безпеки.

Слід відмітити, що робота написана доступною мовою з використанням багатьох наукових літературних джерел, має достатню науково-практичну спрямованість, що підкреслює її значимість для теорії кримінально-правової науки та інших юридичних наук, спрямованих на організацію протидії злочинності та практичної діяльності правоохоронних та інших державних органів, а також створення системи національної безпеки українського суспільства.

Автореферат дисертації відповідає основним положенням самого дослідження і структурно оформлений відповідно вимогам ДАК України та належним чином висвітлює суть дисертаційного дослідження. Проведений аналіз дисертаційної роботи та автореферату дозволяє дійти висновку про те, що дисертація становить комплексне дослідження, яке, безумно, є самостійним напрямком у науці кримінального права – є самостійною завершеною працею, яка містить розробку важливих питань для сучасної законодавчої, нормативно-правової, організаційно-правової та правозастосовної практики протидії злочинам проти основ національної безпеки у сучасних умовах лібералізації суспільства, що в цілому складає зміст дисертації, автор якої претендує на отримання наукового ступеня доктора юридичних наук.

Позитивно оцінюючи зміст дисертаційного дослідження та відзначаючи його відповідність вимогам ДАК України щодо робіт, які подані

на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук, слід навести і зауваження, які потребують уточнення, а іноді додаткової аргументації:

1. Автором встановлено соціально-юридичну природу, структуру, сутність та зміст понять «державна безпека» і «національна безпека»; їх співвідношення з урахуванням положень Закону України «Про основи національної безпеки України»: основи безпеки держави – це фактично основи національної безпеки; «державну безпеку» (національна безпека у вузькому розумінні) можна співвіднести з «національною безпекою» (національна безпека в широкому розумінні), як частину і ціле. Ним визначено комплекс необхідних структурних компонентів, що сприяють пізнанню природи, структури безпеки держави як об'єкта національної безпеки (з урахуванням положень Закону України «Про основи національної безпеки України»). Він приходить до висновку, що за своїм обсягом поняття національна безпека більш широке поняття, ніж державна безпека. Ці положення можна підтримати. Але виникає декілька питань, які не свідчать про непослідовність автора. Дисертант вважає, і з цим я погоджуюсь, що об'єктом цих злочинів є державна безпека. Тоді виникає питання - а як же бути з назвою першого розділу Кримінального кодексу – Злочини проти основ національної безпеки - автор відповіді не дає. Тому, з моєї точки зору, автору було б за доцільне поставити питання щодо доцільності корінної переробки самого Закону України «Про основи національної безпеки», в якому не зовсім чітко надається визначення основних понять, які застосовуються у ньому, аби не було подвійного тлумачення, або таке подвійне тлумачення відобразилося на цієї роботи. З іншого боку, обрати інший шлях – зміна назви першого розділу на злочини проти державної безпеки. Автор залишився між двома позиціями. Тому його позиція є дискусійною і потребує додаткового обґрунтування.

2. Якби безпеку держави, вважає автор, можливо було б зобразити структурно, то вона мала б такий вигляд: по вертикалі розташовувалися б її елементи (безпека конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності й недоторканності), а по горизонталі відповідно були б розташовані її внутрішня і зовнішня безпека як різновекторні, але при цьому однорівневі об'єкти кримінально-правової охорони; положення щодо ч. 1 ст. 1 КК, до якої пропонується включення державної безпеки (основ національної безпеки) як окремого об'єкта кримінально-правової охорони, що передбачало б охорону конституційного ладу України, її суверенітету, територіальної цілісності й недоторканності положення щодо ч. 1 ст. 1 КК, до якої пропонується включення державної безпеки (основ національної безпеки) як окремого об'єкта кримінально-правової охорони, що передбачало б охорону конституційного ладу України, її суверенітету, територіальної цілісності й недоторканності. Тим паче, що автор прямо вказує що родовий об'єкт не зовсім відповідає тій групі складів злочинів, що передбачена Розділом 1, тому вказує на необхідність установа цілої низки критеріїв, що сприяють правильному розумінню природи родового об'єкта. Тому родовим об'єктом злочинів проти основ національної безпеки є суспільні

відносини, спрямовані на охорону безпеки держави в основних сферах її діяльності. Другий висновок автора полягає в обґрунтуванні положення, що основи національної безпеки це фактично основи безпеки держави.

З таким положення поглядів автора частково можна погодитися, вона є не зовсім послідовною. Слід підкреслити, що фактично злочини, які знаходяться у першому розділі Особливої частини КК України, посягають на основи державної безпеки, тобто безпосереднім об'єктом цих злочинів є державна безпека. Тому мабуть було більш правильним назва цих злочинів – державні злочини, що більш відображає їх соціально-політичну та кримінально-правову природу. В той час не зовсім обґрунтована позиція автора стосовно того, що безпеку держави можливо було б зобразити структурно, то вона мала б такий вигляд: по вертикалі розташовувалися б її елементи (безпека конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності й недоторканності), а по горизонталі відповідно були б розташовані її внутрішня і зовнішня безпека як різновекторні, але при цьому однорівневі об'єкти кримінально-правової охорони; положення щодо ч. 1 ст. 1 КК, до якої пропонується включення державної безпеки (основ національної безпеки) як окремого об'єкта кримінально-правової охорони, що передбачало б охорону конституційного ладу України, її суверенітету, територіальної цілісності й недоторканності положення щодо ч. 1 ст. 1 КК, до якої пропонується включення державної безпеки (основ національної безпеки) як окремого об'єкта кримінально-правової охорони, що передбачало б охорону конституційного ладу України, її суверенітету, територіальної цілісності й недоторканності. Такий підхід автора є дискусійним і не зовсім послідовним, тому потребує обґрунтування.

3. Автором внесені наукові пропозиції до ст. 111 КК України, де пропонується в диспозиції цієї статті вказати на наявність конкретної мети (з метою заподіяння шкоди) за аналогією з такими складами розглянутого розділу КК, як ст.ст. 109, 110, 113 КК, що виключило б імовірність наявності непрямого умислу в таких діяннях і вирішило б існуючі в науці кримінального права суперечності в частині встановлення виду умислу такого злочину. Така пропозиція автора є спірною. Думаю, що саме обґрунтування, яке надається автором, є дискусійним, так як сама редакція даної статті, на мій погляд, виключає можливість здійснення державної зради з непрямым умислом.

4. Автором висунуто положення про доцільність зміни назви і змісту складу злочину, передбаченого ст. 109 КК України, яка, з його точки зору, не відображають їх сучасну політико-правову сутність, не відповідають тим загрозам і викликам, що мають місце у сучасний період. Назву ст. 109 КК України – «Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади» запропоновано змінити на «Політичний екстремізм», а також запропонована авторська редакція статті. Ця позиція автора, на мій погляд, є дискусійною. Можна чи ні з нею погодитися. По-перше, дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади прямим

шляхом без сумніву можуть бути пов'язані з екстремізмом, але останнє явище носить самостійний характер. Екстремізм проявляється фактично у трьох напрямках – а) соціальний, орієнтований на зміну того чи іншого соціально-політичного строю; б) націоналістичний, спонуканий етно-сепаратистськими ідеями; в) релігійний, сполучений або із боротьбою прихильників різних релігій і сект один з одним або з прагненням скинути світську владу. Екстремізм - це правовий нігілізм. Про нього свідчать численні акти захоплення заручників, політичні вбивства, збройні напади на членів політичних партій, активізація неофашистських, анархічних інших угруповань, релігійних екстремістів і апокаліпсичних груп. Найкрайнішим проявом політичного екстремізму є тероризм, тобто усунення, провокування, дестабілізація обстановки насильством тощо. Для того, щоб ввести в кримінальний кодекс статтю, що передбачає відповідальність за екстремізм необхідно прийняти загальний закон, що роз'яснює його положення, а потім вже прийняття статті про кримінальну відповідальність за екстремізм. Тому автору було доцільно розглянути соціально-політичні аспекти проблеми, а потім більш чітко визначити сферу діяльності кримінального закону.

5. Крім того, автор пропонує свою редакцію даної статті (109 КК УССР), в яку він вводить таку новизну, як «організація збройного повстання», «збройний опір урядовим військовим підрозділам», які потребують не тільки пояснення, але й обґрунтування доцільності їх використання. З іншого боку, слід підкреслити, що народ має право на повстання, якщо влада не виконує свої обов'язки. З другої сторони, чому автор пропонує введення кримінальної відповідальності за опір урядовим військовим формуванням, а як же з іншими неармійськими підрозділами. Думаю, подібні пропозиції є дискусійними і потребують серйозного обґрунтування і доробки.

6. Торкаючись другої пропозиції щодо зміни назви ст. 110 КК України, що передбачає відповідальність за посягання на територіальну цілісність і недоторканість України, на «сепаратизм» назву ст. 110 КК України – «Посягання на територіальну цілісність і недоторканість України» сформулювати як «Сепаратизм», то слід підкреслити, що автор має на увазі тільки відокремлення території країни, але є й протилежний процес, якій має назву іредентизм. Це по-перше, а по-друге, у даному питанні є ще одна сторона, а саме право націй на самовизначення. Тому таке питання має не тільки кримінально-правову природу, але й конституційну, міжнародно-правову і повинно вирішуватись перш за все у законодавчому і, наприкінці, і у кримінально-правовому. Тому вважаю не зовсім обґрунтованою запропоновану автором зміну існуючої редакції ст. 110 КК України.

7. На підставі аналізу поданих у теорії кримінального права формулювань розглянутих злочинів дисертант розробив і запропонував загальне поняття злочинів проти основ національної безпеки України як передбачених кримінальним законодавством суспільно небезпечних діянь (дій чи бездіяльності), які вчинені умисно, і посягають на «зовнішню» та «внутрішню» безпеку України. Слід підкреслити, що узагальнююче поняття не зовсім чітко визначає сутність та зміст цих злочинів. Такий підхід надає

можливість віднести до цієї групи інші злочини, пов'язані з різними формами безпеки, зокрема, деякі господарські злочини, злочини проти навколишнього середовища, проти інформаційної безпеки тощо. Тому представлене автором визначення, на мій погляд, потребує подальшої доробки з метою більш чіткого розуміння злочинів проти національної безпеки.

8. Торкаючись запропонованого автором уточнення предмета злочинів, передбачених ст.ст. 111 і 114 КК України, тобто такого злочину як шпигунство, де він пропонує включити в предмет зазначених злочинів інформацію, яка не містить державної таємниці (так звані інші відомості секретного характеру), предметний аналіз і узагальнення якої може сприяти одержанню бажаного злочинного результату, а, відповідно, можуть бути використанні на шкоду інтересам нашої держави, тобто розширення предмету цього злочину. Можна висловити сумнів щодо доцільності зміни предмету. По-перше, це традиційний для кримінального права і державної безпеки підхід, виправданий роками дії даних статей. З іншого боку, слід підкреслити, що до 80% секретної інформації добувається шляхом проведення контент-аналізу відкритих джерел. Тому позиція автора потребує додаткової аргументації. \

9. Дисертантом висловлюється думка стосовно можливості здійснення диверсії (ст. 113 КК) в сучасних умовах і шляхом бездіяльності, коли, з його точки зору, більшість виробничих процесів (особливо небезпечних) практично цілком автоматизовані й безпечно їх функціонування багато в чому залежить від своєчасного в них утручання з боку осіб, виконуючих свої службові чи професійні обов'язки, а навмисне несвоєчасне нездійснення необхідних дій у потрібний (критичний) момент із метою послабити нашу державу варто кваліфікувати як диверсію, вчинену шляхом бездіяльності. Це дискусійна позиція автора, хоча і має право на існування. Але, слід підкреслити, що та ситуація, яку описує автор, подібна об'єктивній стороні злочину, передбаченому Кримінальним кодексом УРСР 1960 р., як шкідництво або як саботаж. То автору доцільне звернуть на цю ситуацію з урахуванням історичного підходу і підкріпити свою законодавчу пропозицію стосовно об'єктивної сторони такого злочину як диверсія.

Але перелічені зауваження не знижують в цілому позитивну оцінку роботи дисертанта. Робота виконана на актуальну тему, відрізняється новизною, ґрунтується на численній літературній та емпіричній базі.

На підставі викладеного можна зробити висновок: дисертація **ЧУВАКОВА ОЛЕГА АНАТОЛІЙОВИЧА НА ТЕМУ: «КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИНАМ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА»** є завершеною науковою працею. Вона містить нові науково-обґрунтовані результати проведеного дослідження, які в цілому створюють самостійний науковий напрямок в сучасному кримінальному праві, якій надає теоретичне обґрунтування щодо створення ефективної системи протидії злочинності в системі забезпечення національної безпеки українського суспільства на сучасному етапі розвитку країни, що має

істотне значення для теорії кримінального права, кримінології, кримінально-виконавчого права та інших наук кримінально-правового спрямування та організаційної та правової основи протидії в тому числі і профілактики сучасної злочинності періоду лібералізації українського суспільства.

Тому на підставі вищезазначеного можна обґрунтовано прийти до

В И С Н О В К У:

дисертаційне дослідження **ЧУВАКОВА ОЛЕГА АНАТОЛІЙОВИЧА** на тему: **«КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИНАМ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА»**, що подана до захисту на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право і кримінологія; кримінально-виконавче право є завершеною науковою працею, яка виконана на належному рівні, і містить вирішення важливої наукової проблеми, а отримані нові науково обґрунтовані результати, спрямовані на удосконалення системи протидії лібералізованій злочинності у сфері кримінально-правової охорони національної безпеки на сучасному етапі та відповідає вимогам пп. 9, 11, 12 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567, а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право і кримінологія; кримінально-виконавче право.

Офіційний опонент:

доктор юридичних наук,
професор, академік Спринейської академії
безпеки та конфліктології,
заслужений юрист України

В.О. Глушков

Підпис *Григоренко* засвідчую

Начальник
відділу кадрів

Григоренко